

Portræt af en bog:

Værdiøgningens fata morgana

Af Ib Jørgensen

Præsident Clintons arbejdsminister hedder Robert Reich. Han er økonomiprofessor fra Harvard, elev af John K. Galbraith, og har begået bogen *The Work of Nations*.

Nok en Adam Smith-parafase, hedder det i artiklen her. I lighed med Smith tror Reich ikke et øjeblik på fantasifosteret "det frie marked".

I betragtning af at Robert Reich har valgt titlen *The work of nations* (endnu en Adam Smith-parafase) virker det en kende paradoksalt, at hele hans foreliggende, udmærkede værk (som utvivlsomt har kostet ham en del arbejde) kan læses som én stor dokumentation af det menneskelige arbejdes stigende betydningsløshed i dén globale kapitalisme, hvis fortsatte herredømme i 2000-tallet vi nu – ifølge bogens undertitel – er ved at forberede os på og til. Hertil vil den skarpsindige læser så omgående indvende, at eftersom han netop ikke har kaldt bogen *The work of humans* eller *Human work*, så er der da ikke noget paradoksalt i det.

Således irttesat vil jeg da kaste mig over et andet og måske mere bæredygtigt paradoks i titlen. Denne kan vel nogenlunde præcist oversættes til "Nationernes arbejde" og her kan det forekomme en og

anden besynderligt, at lige netop på et tidspunkt hvor alle gode kræfter i den vestlige verden har travlt med at gøre og erklære den vestlige nation for antikveret og bortvisnende (i stærk kontrast til de nye riger østen for vesten), så skal vi nu til at beskæftige os med de selvsamme nationers arbejde. Men som det skal vise sig, så er Reichs bog – blandt meget andet – også et bidrag til en radikal omdefinering af selve nationsbegrebet.

Det synes at være Reichs erklærede overbevisning, at der findes en nation ved navn USA, hvis geografiske udstrækning og befolkningsmæssige sammensætning kan konstateres med rimelig præcision. Det synes endvidere at være hans overbevisning, at man som amerikaner bør arbejde for at alle amerikanere får det bedst muligt. Det burde derfor være betryggende for enhver amerikansk borger, at Robert Reich

er blevet arbejdsminister i præsident Clintons regering.

Dette hænger naturligvis sammen med at Reich i mange år, fra sin position som økonomiprofessor ved Harvard universitet, har kritiseret præsidenterne Reagan og Bush's økonomiske politik, især overfor den amerikanske industri. Ja, den her omtalte bog kan siges at være en sammenfatning af og konklusion på denne kritik og formentlig stærkt medvirkende til at Reich fik en meget stor finger med i spillet, da præsidentkandidat Clinton skulle sammentømre de ben på sin politiske platform, som havde med netop disse forhold at gøre. Hvilket Reich altså gjorde så overbevisende, at han fik jobbet som arbejdsminister efter at kandidaten var blevet præsident.

Bogen som sådan skriver sig ind i en lang tradition for brede økonomiske traktater eller monografier, skrevet af ledende erhvervsfolk, politikere, akademikere m.fl. USA er som bekendt et meget stort og betydningsfuldt land i verden. Der sker

meget, og det der sker er vigtigt for milliarder af mennesker, så der er meget at skrive til hinanden og alle os andre om. Kombineret med en kæmpe stor forlagsindustri som tjener gode penge på at formidle alle disse skrivelser, som der betales ret så store honorarer for, så bliver resultatet altså alle disse mange vidnesbyrd om forskellige amerikaneres syn på landets situation gennem tiderne. Slet ikke dårligt, når kvaliteten er i orden. Som hos Robert Reich.

Og som den også altid har været det hos en af de mest produktive af disse kommentatorer og kritikere, den stadigt skrivende John K. Galbraith, pensioneret økonomiprofessor fra Harvard, hvor han blandt mange andre har undervist selveste Robert Reich. Galbraiths seneste bog, *Tilfredshedens tyranni* (Fremad 1993) udgivet i USA 1992, året efter *The work of nations*, kan læses som et supplement til denne, selv om den sandsynligvis ikke er tænkt som et sådant. Det var Galbraith, der i 1958 i bogen *Det rige samfund* (Gyldendal 1961) introducere-

de udtrykket "konventionel visdom" som betegnelse for økonomiske teorier, som efter hans mening var utilstrækkelige eller forkerte, fordi de bunder i konservatisme og vanetænkning. Hans lærling, Robert Reich, er tydeligt inspireret af sin læremester, for gennem hele *The work of nations* løber en kritik af hvad Reich nu betegner som "vestigial thought".

Ifølge ordbogen kan "vestigial" spænde fra "forældet" til "degenereret" – den lille stump hale vi stadig render rundt med hedder således "vestigial tail" på engelsk. Men lad mig holde mig til det relativt venlige "forældet tankegang".

Det er i angrebet på den "forældede tænkning" at Reich begynder at møblere kraftigt om på vore overleverede forestillinger om nationen.

I den "forældede tænkning" tror man stadig at der findes noget som med god mening kan kaldes *amerikanske* firmaer og en *amerikansk* nationaløkonomi. Er man derfor en god *amerikansk* patriot og politiker, så gør man alt hvad man kan for at styrke den *amerikanske* nationaløkonomi og de *amerikanske* virksomheder.

Således henviser Reich til en Herbert Croly, politisk filosof og journalist, som i begyndelsen af 1900-tallet slog til lyd for at de store amerikanske firmaer skulle reguleres af nationen og styres således at de opfyldte nationale målsætninger, krav som Theodore Roosevelts *Ny Nationalisme* hævdes at have opfyldt under 1. verdenskrig (39).

Reich dokumenterer til overflod, hvorledes den officielle amerikanske politik lige siden har haft det som et af sine fornemste mål at styrke de amerikanske virksomheder for derved at styrke den amerikanske (national)økonomi.

Udviklingen i den moderne (man fristes til at skrive post-moderne, men man falder ikke for fristelsen) og sig globalt udbredende kapitalisme har imidlertid, iflg. Reich, gjort en sådan tænkning forældet. Den økonomiske virkelighed er nu en helt anden. Tillad mig et halvlangt, men centralt citat:

"Amerikanske" firmaer og "amerikanske" industrier er holdt op med at eksistere på en måde som gør det meningsfuldt at adskille dem fra resten af den globale øko-

nomi. Heller ikke den amerikanske økonomi kan siges at udgøre en afgrænset enhed, indenfor hvilken amerikanerne sammen har succes eller fiasko. Man vil derfor gøre sig skyldig i forældet tænkning, hvis man tror at en genoplivning af disse abstrakte enheder vil være til hjælp for amerikanerne. Amerikanernes levestandard, ligesom borgernes i andre nationer, vil komme til at afhænge mindre af succes for nationens nøglefirmaer og -industrier eller selv noget som kaldes den "nationale økonomi". Amerikanernes /og alle vores andres – ij/ levestandard vil blive mere og mere afhængig af den verdensomspændende efterspørgsel på deres kunnen og viden." (77)

Dette leder Reich til den slutning, at f.eks. en japansk ejet virksomhed, som arbejder i USA på en sådan måde, at den udvikler *amerikanske* borgeres evne til at producere "høj værdi"-produkter, en sådan virksomhed er mere berettiget til hjælp og støtte fra den amerikanske regering, end et amerikansk ejet firma, som opererer i udlandet eller i hvert fald lader sine "høj værdi"-aktiviteter udføre af udlændinge, også selv om dette sker i USA.

I Robert Reichs analyse er det en ganske bestemt type mennesker, der er de ledende i skabelsen af "høj værdi"-produkter: folk med evne til at udtænke nye, sofistikerede behov; evne til at udvikle de produkter, som kan opfylde disse nye behov; evne til at få disse produkter fremstillet billigt muligt i den globale økonomi; og sluttelig evne til at identificere og overtale den gruppe af potentielle købere, som har vilje og evne til at betale den højest mulige pris. Internationale investorer med ledig kapital vil uafladeligt være på udkig efter firmaer – store som små – som beskæftiger denne type mennesker og de vil sætte kapital i dem eller overtage dem, hvis dette skønnes hensigtsmæssigt.

Efter at have konstateret, at det er den omtalte nye produktionsintelligentsia, som dels er forudsætningen for stadigt nye profiler, dels er den gruppe, som i overvejende grad scorer udbyttet af disse, enten fordi de samtidig er ejere af deres eget firma, eller fordi de kan aftvinge ledelse og kapitalejere næsten hvilke indrømmelser som helst, drager Reich en yderligere slutning, som kan synes problematisk.

Han mener nemlig, at således uddannet arbejdskraft vil være mere stationær i national forstand, end kapital, fabriksanlæg, information, produktionsudstyr og varemærker. "Brains, however, are far less mobile internationally" (163). Men Reichs forhåbninger til fremtiden er rent faktisk – som det vil fremgå senere – stærkt knyttet til denne forestilling om den samfundsmæssige elites bofasthed og solidaritet med de medborgere der bebor nationens geografiske territorium. Når denne opfattelse kan forekomme problematisk har det flere grunde.

For det første kan det vel meget vel tænkes, at der kunne opstå en samfundsmæssig situation i USA, som ville gøre det attraktivt for i hvert fald en stor del af den højtuddannede intelligentsia at søge andre steder hen, hvis den sociale og rumlige afgrænsning, den iflg. Reich søger at etablere

i forhold til landets mindre attraktive sider, ikke længere kan opretholdes. Reich dokumenterer til overflod hvorledes disse ind- og udgrænsningsmekanismer er virksomme på næsten alle samfundslivets områder, og har man selv besøgt USA, kan man ikke undgå at være opmærksom på fænomenet.

For det andet har Reich selv i anden sammenhæng argumenteret for, at USA ikke bør være nervøs for at lade fremmede landes kapital etablere virksomheder i USA. Skulle de nemlig af politiske grunde vælge at trække sig ud, så vil de jo være nødt til at efterlade deres fabriksanlæg og produktionsudstyr samt den uddannede amerikanske arbejdskraft. Og så ville alternativ kapital, fremmed eller amerikansk, straks være parat til at overtage disse efterladte godbidder. Altså: produktionsapparaterne er ikke så lette at flytte endda, til trods for det ovenfor refererede synspunkt.

Det virker som en lettere demagogisering af argumentet når Reich i denne sammenhæng skriver: "Most important, the American work force would remain, with its skills and capabilities intact and ready to work" (144). Det jeg finder kritisabelt i denne sprogbrug er, at udtrykket "American work force" giver indtryk af et langt større antal amerikanere, end der rent faktisk vil kunne være tale om, så meget mere som det iflg. Reich selv kun er den højtuddannede intelligentsia, som det er værd at samle på. Dette forhold hænger nøje sammen med hans opfattelse af udviklingen på det globale kapitalistiske marked for arbejdskraft.

I den kapitalistiske økonomi er begrebet "vi" i gammelkendt forstand blevet en yderst problematisk størrelse. Det er profitdannelsen ved hjælp af "høj-værdi" produktion, der styrer foretagendet. Denne profitdannelses foregår i nogle "globale netværk" hvor der hele tiden ændres på de indbyrdes relationer imellem de "høj værdi"-udviklende enheder, deres kapitalbaglande og de lavtrangerende produktionssteder, hvortil de materielle dele af produktionsprocessen med størst fordel kan henlægges. Dette globale netværk går på kryds og tværs af de nationale opdelinger og konkurrencen foregår nu imellem forskellige netværk, eller måske imellem de større netværks enkelte komponenter.

Set fra individets synspunkt er det placeringen i et sådant netværk, der i stigende grad er afgørende for levestandarden, ikke den økonomiske politik der føres af de nationale regeringer. Eftersom Reich jo selv har engageret sig ret så kraftigt i den politiske styring af sit land, så kan det synes som om der her ligger et yderligere paradoks gemt. For at afklare dette er det nødvendigt at sige nogle få ord om hans vurdering af udviklingen på arbejdsmarkedet, hvilke typer job vil blive efterspurgt i fremtiden.

Reich er pinligt opmærksom på, at den udvikling han skildrer har ført til stadigt voksende sociale, økonomiske og politiske kløfter i USA, og i verden. Dette hænger efter hans mening uløseligt sammen med netop udviklingen på arbejdsmarkedet. Her må han konstatere, at de gamle statistiske kategorier ikke længere er anvendelige. I takt med at beskæftigelsehierarkiet med

centrum i den enkelte virksomhed er blevet opløst i de globale netværk er de gamle stillingsbetegnelser som direktør, arbejder, sælger, kontorist, servicemedarbejder, etc. blevet intetsigende. Nye kategorier er nødvendige, hvis man vil forstå den nye produktionssituation.

Robert Reich introducerer tre sådanne nye kategorier:

- 1) *rutineproduktionsydelser*,
- 2) *person-afhængige ydelser* samt
- 3) *symbolanalyse-ydelser*.

Rutineproduktionsydelser omfatter alle former for beskæftigelse, som er præget af...rutine. D.v.s. jobs hvor et egentligt selvstændigt initiativ ikke er påkrævet, hvor indlæring i vid udstrækning sker på jobbet, bortset fra den grundlæggende skoleuddannelse i samfundet. Formænd, arbejdsledere, underdirektører kan falde i denne kategori, hvilket også er tilfældet med en voksende del af mennesker beskæftiget med databearbejdning. Lønnen hænger nøje sammen med arbejdstiden. Reich angiver at ca. 25% af den amerikanske arbejdsstyrke var beskæftiget i sådanne jobs i 1991, en andel som er faldende.

Person-afhængige ydelser er også karakteriseret ved enkelhed og gentagelse. Disse arbejdere er under stadigt opsyn, sådan som deres opsynsmænd er det, de er lønnet pr. tidsenhed og de har ikke behov for megen uddannelse. Det er arbejdere, hvis indsats direkte går ud på at gøre andre mennesker tilfredse. Industrisamfundets udgave af "den tjenende ånd" kunne man næsten sige. "Above all, they must make others feel happy and at ease" (176). Sikkerhedsvagter udgør en hurtigt voksende del af denne gruppe i USA, hvis andel af den samlede arbejdsstyrke i 1990 udgjorde ca. 30% i hurtigt opadgående retning. En enkelt plejehjems-kæde beskæftiger således lige så mange som Chrysler, ca. 116.000.

Symbolanalyse-ydelser omfatter problemløsning, problemidentifikation og strategiske interventioner ("strategic-brokering"), d.v.s. alle de aktiviteter som ovenfor blev nævnt som forudsætningen for udvik-

ling af "høj værdi"-produktion. Her har vi helt klart at gøre med industrisamfundets, eller måske skulle man sige kapitalismens avant-garde. Stillings- og branchebetegnelser omfatter forskere, design-, software- og bioteknologiingeniører, investeringseksperter, sagførere, ledere i bygge- og entreprenørfirmaer og kreative bogholdere. Også ansatte i myldret af konsulentfirmaer, virksomhedsrådgivere, organisationseksperter, strategiske planlæggere, "headhuntere", og systemanalytikere hører til kategorien, som yderligere omfatter folk som reklame- og marketing-specialister, arkitekter, filmfolk, bog- og bladudgivere, musikere, mediefolk, samt endelig universitetsprofessorer. Skal man kort karakterisere hvad det er symbolanalytikerne gør, så muliggør de profitabel indgriben i den materielle virkelighed gennem en forudgående symbolmanipulation. Værktøjerne er f.eks. matematik og statistik, lovkendskab, finansielle fif, videnskabelig viden og psykologisk indsigt.

Sagt på en anden måde: enhver bonde-dreng fra heden kan finde ud af at få produceret en T-shirt til 2 kr. i Taiwan eller Sydkorea. Men det kræver et tæt samarbejde mellem en lang række symbolanalytikere, at gøre det muligt at sælge den til børn og unge for 100 kr. ved for en merudgift på 25 øre at dekorere den med et billede af Superman eller Madonna. Dette er, så vidt jeg kan se, essensen i "høj værdi"-produktion. (Eventuel overensstemmelse mellem mine tal og virkeligheden er helt tilfældig og skyldes ikke industrispionage – en symbolanalyseaktivitet som Reich ikke nævner).

Denne "elite" af symbolanalytikere – så godt som alle med 4 års eller længere universitetsuddannelse – omfatter i dagens USA ca. 20% af arbejdsstyrken, en stigning fra 8% i 50'erne. Størstedelen er hvide mænd, men kvinder, sorte og hispanics forekommer i små, men voksende tal.

Tilsammen udgør de tre ovennævnte kategorier ca. 75% af den samlede arbejdsstyrke i USA. De sidste 25% omfatter landbrugere, fiskere, minearbejdere (5%). Hertil kommer offentligt ansatte, ansatte i offentligt regulerede serviceproduktioner (el, gas m.m.) og regeringslønnede læger og ingeniører i militærindustrien. Denne sidste

gruppe er karakteriseret ved, at den i vid udstrækning er beskyttet mod udenlandsk konkurrence.

I lighed med Adam Smith tror Reich ikke et øjeblik på fantasifostret "det frie marked". Alle steder har lokale kapitalistiske markeder måttet finde sig i at få hugget hæle og klippet tæer, først og fremmest af nationalstaternes regeringer, med basis i national historie, kultur og værdier. Men med den stigende globalisering af markedet falder større og større dele af disse reguleringsmuligheder udenfor nationalstaternes område. Hvordan skal de nationale interesser så sikres? For det skal de iflg. Reich, som tager afstand fra to reaktionsmønstre, som følge af den nye arbejdsdeling.

Rutineproducenter og leverandører af personafhængige ydelser vil let forfalde til hvad Reich kalder nulsumsnationalisme: det er enten os eller dem. De vil kræve protektionisme og støtte til vaklende erhvervs-grene.

Symbolanalytikerne vil lettere falde i kosmopolitanismens grøft. Lad falde hvad ikke kan stå i den globale konkurrence.

Reich kan ikke acceptere nogen af disse reaktioner. I stedet foreslår han den *positive økonomiske nationalisme*.

Denne bygger efter min ringe mening på nogle ret så urealistiske antagelser. Som den, at enhver nations velfærd øges, når andre nationer forbedrer *deres* borgeres økonomiske formåen. Reich taler metaforisk om konkurrerende gartnere, hvis primære ansvar det er at passe sin egen have, men som sandelig også har et ansvar for at *alle* haver blomstrer (312).

Positiv økonomisk nationalisme består derfor i en politik som fører til øget "høj værdi"-produktion, først og fremmest i den egne nation, men derefter i alle andre. Det er et veritabelt "værdiøgningens fatamorgana" der her manes frem over horisonten.

Men, siger Reich, den dominerende holdning i USA idag er laissez-faire kosmopolitanismen, som er på vej til at blive USA's økonomiske og sociale filosofi. Dette kan få ulykkelige konsekvenser:

"Overlades den globale arbejdsdeling til at udvikle sig på egne præmisser, så vil den ikke blot skabe enorme uligheder i velstand indenfor nationerne, men den vil og-

så formindske de globale vinders villighed til at gøre noget for at vende denne udvikling mod ulighed – såvel indenfor som mellem nationerne. Symbolanalytikerne, som sidder med de fleste af kortene i dette spil, kan være sikre på "sejr". Men hvad med taberne?" (315).

Det er tæt på, at symbolanalytikerne i denne analyse gøres til det nye revolutionære subjekt. Det er dem, der skal begynde med at betale noget mere i skat, tænke mindre på sig selv og derved tage de første skridt på vejen mod den positive nationalisme.

"Hvis vi vælger det, kan vi beslutte at vores gensidige forpligtelser som borgere rækker ud over vores økonomiske gavn af hinanden, og handle derefter" (315).

Kan dette overhovedet gøres foreneligt med en fortsat kapitalistisk økonomi?

Reichs bog er efter min mening en superb og aldeles kompetent beskrivelse af hvorledes den globale kapitalisme arbejder. Den myldrer med faktuelle oplysninger med stor afsløringsværdi. Så meget mere forstemmende – men ikke overraskende – er det, at det tilsyneladende ikke går op for ham, at netop denne præcise beskrivelse er én stor dokumentation af, at dette økonomiske system simpelthen ikke kan bringes til at have de globale velstands- og velfærdsskabende effekter, som mange stadig tiltror det.

Denne "blinde plet" kan et langt stykke henad vejen tilskrives Reichs åbenlyse og vilde seen bort fra implikationerne og konsekvenserne af de sociologiske og politologiske analyser, som han selv lægger op til. Samt hans mangelfulde økonomiske analyse.

Der er ingen grund til at anfægte realismen i disse analysetilløb. Tværtimod, deres modsvar i virkelighedens verden møder os hver eneste dag i form af fusioner, overtager og lukninger af virksomheder og deraf udstødning fra arbejdsmarkedet. Nogle af os møder den indirekte gennem mediernes monotone registrering af stigende arbejdsløshed og voksende sociale problemer, andre møder den direkte som ofre for den.

Det nødvendige komplement til Reichs

analyse er imidlertid konstateringen af det faktum, at det ikke længere er lønsomt for den ledige kapital at investere i produktion og salg af de mere enkle og kendte forbrugsvarer, som var indholdet i den velstands- og velfærdsøgning, som de vestlige nationer har oplevet siden århundredskiftet, men med særlig dynamik efter 2. verdenskrig. Reich gør selv – indirekte – opmærksom på problemet, idet han hævder, at den allerede omtalte "høj værdi"-produktion har afløst den tidligere "høj volumen"-produktion, d.v.s. masseproduktion, som den profit- og akkumulationssskabende kraft i kapitalismen.

Det kan være passende at afslutte med et kort citat fra John K. Galbraiths bog *Tilfreshedens tyranni*:

"Det er desværre en overset kendsgerning, at i intet økonomisk avanceret land bygger markedet boliger, som de fattige har råd til."

Her skulle naturligvis underforstås et "kapitalistisk" foran "land". Og udsagnet kan selvkært generaliseres til at omfatte en lang række andre materielle fornødenheder. Desuden må der skelnes mellem to væsensforskellige former for fattigdom: Fattigdommen som den kapitalistiske økonomi tvangsmæssigt producerer *internt, den integrerede fattigdom*, og fattigdommen som produceres gennem *udstødning/udelukkelse, den eksternaliserede fattigdom*.

Det "realt eksisterende" økonomisk avancerede land, som får bugt med disse problemer, ligger ude i fremtiden, hinsides kapitalismen. Jeg er bange for, at det ikke er der Robert Reich og hans præsident er på vej hen. Men meget kan naturligvis ændre sig.

*Ib Jørgensen, lektor, mag.art.
Aalborg universitetscenter, Institut
for Samfundsudvikling og Planlægning.*

